

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2.

ԵԱՀԿ ՄԱՍՆԱԿԻՑ-ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Վիեննա 1989 (Եվրոպայում անվտանգությանը վերաբերող հարցեր՝ սկզբունքներ)

(13) (...) [Մասնակից-պետությունները].

(13.9) Կապահովեն, որպեսզի իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցները, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ ամբողջական տեղեկատվությունը հասանելի լինի նրանց համար, ովքեր հայտարարում են, որ իրենց մարդու իրավունքներն ու հիմնական ազատությունները խախտվել են. նրանք, մասնավորապես, արդյունավետորեն կկիրառեն իրավական պաշտպանության հետևյալ միջոցները.

- անձի իրավունքը բողոքարկել գործադիր, օրենսդիր, դատական կամ վարչական մարմիններին,
- ողջամիտ ժամկետներում և անկողմնակալ դատարանում արդար և հրապարակային դատաքննության իրավունք, ներառյալ իրավաբանական փաստարկներ ներկայացնելու իրավունք և դատարանում իր սեփական ընտրությամբ փաստաբանով ներկայանալու իրավունք,
- ցանկացած բողոքարկման վերաբերյալ ընդունված որոշման մասին արագ և պաշտոնապես տեղեկացված լինելու իրավունք, ներառյալ իրավաբանական հիմքերը, որոնց վրա հիմնված է որոշումը: Այդ տեղեկատվությունը, որպես կանոն, կտրամադրվի գրավոր ձևով և ամեն դեպքում այնպես, որպեսզի թույլ տա անձին արդյունավետորեն օգտվելու իրավական պաշտպանության այլ հասանելի միջոցներից:

Կոպենհագեն 1990

(2) [Մասնակից-պետությունները] լի են վճռականությամբ ապահովել և զարգացնել արդարության այդ սկզբունքները, որոնք կազմում են իրավական պետության հիմքը: Նրանք գտնում են, որ իրավական պետություն նշանակում է ոչ միայն ձևական օրինականություն, որը ժողովրդավարական կարգի նվաճման և պահպանման մեջ ապահովում է կանոնավորությունն ու հետևողականությունը, այլև արդարություն, որը հիմնված է մարդ անհատին որպես բարձրագույն արժեքի ճանաչման ու ամբողջական ընդունման վրա և որը երաշխավորվում է դրա առավել ամբողջական արտահայտումը ապահովող կառուցվածքները կազմող հաստատությունների կողմից:

(5) Նրանք պաշտոնապես հայտարարում են, որ արդարության տարրերի թվին, որոնք էականորեն անհրաժեշտ են մարդ անհատին բնորոշ արժանապատվության

և բոլոր մարդկանց հավասար ու անքակտելի իրավունքների լրիվ արտահայտման համար, դասվում են հետևյալները.

(...)

(5.7) մարդու իրավունքները և հիմնական ազատությունները կերաշխավորվեն օրենքով և կհամապատասխանեն միջազգային իրավունքով նախատեսված պարտավորություններին,

(5.12) դատավորների անկախությունը և պետական դատական ծառայության անկողմնակալությունը ապահովվում է,

(5.13) փաստաբանների անկախությունը ճանաչվում և պաշտպանվում է մասնավորապես այն հարցերում, ինչ վերաբերում է նրանց աշխատանքի և պրակտիկայի ընդունելու պայմաններին,

(5.14) քրեական դատավարությանը վերաբերող նորմերը կբովանդակեն դատաքննության, դատաքննությանը հաջորդող և նրան ուղեկցող միջոցների վերաբերյալ իրավասությունների հստակ սահմանում,

(5.15) քրեական մեղադրանքի հիման վրա ձերբակալված կամ կալանավորված ցանկացած անձ իր ձերբակալման կամ կալանքի վերաբերյալ որոշում ընդունելիս իրավունք ունի, որպեսզի իրեն անհապաղ ներկայացնեն դատավորին կամ այդպիսի գործառույթ իրականացնելու իրավասություն ունեցող այլ պաշտոնատար անձին,

(5.16) յուրաքանչյուր մարդ, իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի քննարկման կամ որևէ քաղաքացիական դատավարությունում նրա իրավունքների և պարտականությունների սահմանման դեպքում, օրենքով սահմանված կարգով ստեղծված իրավասու, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից արդար և հրապարակային դատաքննության իրավունք ունի,

(5.17) դատական կարգով հետապնդվող ցանկացած անձ իրավունք ունի իրեն պաշտպանել անձամբ կամ առանց հապաղելու իր կողմից ընտրված պաշտպանի միջոցով, իսկ եթե այդ անձը պաշտպանի մատուցած ծառայությունների վճարման համար չունի բավարար միջոցներ, ապա կարող է անվճար ստանալ այդպիսի ծառայությունները, եթե դա են պահանջում արդարադատության շահերը,

(5.18) ոչ ոք որևէ քրեական հանցագործության կատարման մեջ չի մեղադրվի, կասկածվի կամ դատապարտվի, եթե այն նախատեսված չէ օրենքով, որը հստակ և ճշգրիտ սահմանում է այդ հանցագործության տարրերը,

(5.19) յուրաքանչյուրը համարվում է անմեղ, մինչև նրա մեղավորությունը չապացուցվի օրենքով սահմանված կարգով,

(12) Մասնակից-պետությունները, ցանկանալով իրենց վրա ԵԱՀԽ Վիեննայի ամփոփիչ փաստաթղթի մարդկային չափման մասին բաժնով դրված

պարտավորությունների կատարման հարցում ապահովել մեծ հրապարակայնություն, որպես վստահության ամրապնդման միջոց սահմանում են դատական նիստերին ընդունել մասնակից-պետություններից ուղարկվող դիտորդներին և ոչ կառավարական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին և այլ շահագրգիռ անձանց, ինչպես դա նախատեսվում է ազգային օրենսդրությամբ և միջազգային իրավունքով: Ընդ որում ենթադրվում է, որ դատական նիստերը կարող են դռնփակ լինել միայն օրենքով սահմանված և միջազգային իրավունքով նախատեսված պարտավորություններին և միջազգային պարտավորություններին համապատասխանող հանգամանքների առկայության դեպքում:
(...)

Մոսկվա 1991

(21) Մասնակից-պետությունները

(21.1) կձեռնարկեն բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, որպեսզի ապահովեն, որ իրավապահ մարմինների աշխատակիցները հասարակական կարգ պահպանելու ժամանակ գործեն հասարակական շահից ելնելով՝ հաշվի առնելով կոնկրետ պահանջներն ու օրինական նպատակները, ինչպես նաև օգտագործեն հանգամանքներին համաչափ մեթոդներ և միջոցներ, որոնք չեն գերազանցում իրավապահ գործողությունների պահանջները,

(21.2) կապահովեն, որպեսզի իրավապահ գործողությունները ենթակա լինեն դատական հսկողության, որ իրավապահ մարմինների աշխատակիցները պատասխանատվություն կրեն այդպիսի գործողությունների համար, և որպեսզի վերը նշված պարտականություններով որակավորված անձանց գործողություններից տուժածները, ազգային իրավունքին համապատասխան, կարողանան պահանջել պատշաճ փոխհատուցում:
(...)

Լյուբլյանա 2005 (Որոշում No. 12/05: Քրեական արդարադատության համակարգերի շրջանակներում մարդու իրավունքների և օրենքի գերակայության ապահովումը)

Նախարարների խորհուրդը,

ճանաչելով, որ մարդու իրավունքների ու հիմնական ազատությունների ամբողջական հարգումը և հասարակության զարգացումը պլյուրալիստական ժողովրդավարության ու օրենքի գերակայության հիման վրա հանդիսանում են կայուն խաղաղության, անվտանգության, արդարության և կայունության նվաճման նախադրյալներից մեկը,

նորից հաստատելով օրենքի գերակայության բնագավառում 1975 թվականի Նևիսինկյան եզրափակիչ ակտում, 1989 թվականի Վիեննայի ամփոփիչ փաստաթղթում 1990 թվականի Կոպենհագենի փաստաթղթում և 1991 թվականի Մոսկովյան փաստաթղթում ամրագրված, 1994 թվականին Բուդապեշտում բարձր

մակարդակով հանդիպման ժամանակ վերցված պարտավորությունները և ԵԱՀԿ-ում ընդունված այլ համապատասխան պարտավորությունները և, այդ թվում նաև հիշեցնելով Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի և Խոշտանգումների ու այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստանցնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի համաձայն ընդունված համապատասխան միջազգային իրավաբանական պարտավորությունների մասին, նորից հայտարարելով այն մասին, որ կառավարության և վարչակազմի, ինչպես նաև դատական մարմինների գործունեությունը կիրականացվի օրենքով սահմանված կարգով և ԵԱՀԿ-ում մասնակից-պետությունների կողմից ընդունված պարտավորություններին և միջազգային իրավաբանական պարտավորություններին համապատասխան և, որ այդպիսի համակարգի հարգումը պետք է ապահովվի, համարելով, որ օրենքի գերակայությունը նշանակում է ոչ միայն ձևական օրինականություն, որը ժողովրդավարական կարգի նվաճման ու պահպանման մեջ ապահովում է կանոնավորություն և հետևողականություն, այլև մարդ անհատին որպես բարձրագույն արժեքի ճանաչման ու լրիվ ընդունման վրա հիմնված և դրա առավել ամբողջական արտահայտումն ապահովող կառուցվածքները կազմող հաստատությունների կողմից երաշխավորվող արդարություն,

ճանաչելով, որ օրենքի գերակայությունը պետք է հիմնվի մարդու միջազգայնորեն ճանաչված իրավունքների հարգման վրա, ներառյալ արդար դատաքննության իրավունքը, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ ունենալու իրավունքը և կամայական ձեռքարկվման կամ կալանքի չենթարկվելու իրավունքը,

ընդունելով, որ անկողմնակալ և անկախ դատական համակարգը մինչև դատաքննությունը և դրանից հետո կենսականորեն կարևոր դեր է խաղում մարդու իրավունքների պաշտպան իրավաբանական ընթացակարգի և պաշտպանության ապահովման գործում,

ընդունելով, որ փաստաբանները կարևոր դեր են խաղում արդար դատաքննության իրավունքի ապահովման և քրեական արդարադատության համակարգի շրջանակներում մարդու այլ իրավունքների խրախուսման և պաշտպանության մեջ,

ընդգծելով անհրաժեշտությունը հրապարակայնորեն հանդես գալ խոշտանգումների դեմ, և հիշելով այն մասին, որ խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի բոլոր ձևերը գտնվում են և պետք է միշտ և ամենուրեք մնան արգելքի տակ, և, հետևաբար, ոչ մի դեպքում չեն կարող արդարացվել, նաև հիշելով խոշտանգումների անթույլատրելիության ընթացակարգային երաշխիքների պահանջը, ինչպես նաև դրանց դիմող անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելը, դրանով իսկ, խոշտանգման կիրառման դեպքում անպատժելիության անթույլատրելիությունը և կոչ անելով մասնակից-պետություններին շուտափույթ կերպով ստորագրել ու վավերացնել խոշտանգումների դեմ կամընտիր արձանագրությունը,

սահմանում է.

- 2006 թվականին հատուկ ուշադրություն դարձնել և օրենքի գերակայության ու քրեական արդարադատության համակարգերի շրջանակներում պատշաճ իրավաբանական ընթացակարգի հարցերով ձեռնարկել հետագա միջոցները, մասնավորապես, մասնակից-պետություններին դրդել կատարելագործել գոյություն ունեցող պարտավորությունների կատարումը, այդ թվում օգտագործելով ԺՀՄԻԳ փորձագիտական ներուժը և ջանքերի ոչ պիտանի կրկնողության անթույլատրելիության նպատակով սերտորեն համագործակցել այլ համապատասխան միջազգային կազմակերպությունների հետ,

հանձնարարում է ԺՀՄԻԳ-ին և ԵԱՀԿ-ի այլ համապատասխան կառույցներին.

- քրեական արդարադատության համակարգերի կատարելագործման նպատակով մասնակից-պետություններին օգնություն ցուցաբերել միմյանց հաջող օրինակներին, փորձագիտական գիտելիքներին և դրական փորձին ծանոթացնելու հարցում,
- մասնակից-պետություններին, իրենց իսկ խնդրանքով, օգնություն ցուցաբերել փաստաբանության կազմակերպչական բազայի ամրապնդման հարցում՝ ելնելով պաշտպանյալների իրավունքների պաշտպանության շահերից:

Բրյուսել 2006 (Քրեական արդարադատության համակարգերի մասին Բրյուսելյան հռչակագիր)

Մենք, ԵԱՀԿ նախարարների խորհրդի անդամներս, նորից հաստատում ենք քրեական արդարադատության հետ կապված պարտավորությունները, հատկապես նրանք, որոնք բովանդակում են Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը (1975 թվական), Վիեննայի ամփոփիչ փաստաթուղթը (1989 թվական), Կոպենհագենի փաստաթուղթը (1990 թվական), Փարիզյան խարտիա նոր Եվրոպայի համար (1990 թվական), Մոսկովյան փաստաթուղթը (1991 թվական), Բուդապեշտի փաստաթուղթը (1994 թվական) և Եվրոպական անվտանգության հռչակագիրը (1999 թվական):

Մենք վկայակոչում ենք անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի մասին No. 3/05 և քրեական արդարադատության համակարգերի շրջանակներում մարդու իրավունքների ապահովման և օրենքի գերակայության ապահովման մասին No. 12/05 Նախարարների խորհրդի որոշումները (Լյուբլյանա, 2005 թվական):

Մենք վկայակոչում ենք օրենքի գերակայության ապահովման և քրեական արդարադատության համակարգերում պատշաճ դատավարական կարգի հարցերով մարդկային չափման մասին սեմինարի արդյունքը (Վարշավա, 2006 թվականի մայիս):

Մենք նաև վկայակոչում ենք ՄԱԿ-ի համապատասխան գործիքները, ներառյալ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը և Խոշտանգումների ու այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ձևերի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիան:

Մենք վկայակոչում ենք մասնակից-պետությունների պարտականությունը ապահովել դատական համակարգի անկախությունը:

Մենք ընդունում ենք, որ սույն փաստաթղթում ոչինչ չպետք է խախտի կամ սահմանափակի մասնակից-պետությունների միջազգային իրավունքին համապատասխան գոյություն ունեցող քաղաքական կամ իրավաբանական պարտականությունները և միաժամանակ նաև նշում ենք, որ յուրաքանչյուր մասնակից-պետություն, գործելով իր իրավական ավանդույթին համապատասխան, իրենց ազգային օրենսդրության մեջ սահմանում է դրանց կատարման պատշաճ ուղիները:

Մենք գտնում ենք, որ.

- դատարանների անկախությունը նախադրյալ է հանդիսանում օրենքի գերակայության համար և արդար դատաքննության հիմնարար երաշխիք է ծառայում,
- անկողմնակալությունը հանդիսանում է դատական պաշտոնի պատշաճ իրականացման անքակտելի պայման,
- կամավորությունը հանդիսանում է դատական պաշտոնի պատշաճ իրականացման անքակտելի պայման,
- հիմնավորվածությունը և հիմնավորվածության ապացույցը ցանկացած դատավորի գործունեության համար հանդիսանում են անքակտելի պայման,
- դատարաններում բոլորի հետ հավասար շփման երաշխիքը դատական աստիճանի պարտադիր գործունեության համար հանդիսանում է անքակտելի պայման,
- կոմպետենտությունը և եռանդը դատական աստիճանի պարտադիր գործունեության համար հանդիսանում է նախադրյալ:

Մենք գտնում ենք, որ.

- մեղադրողներ պետք է լինեն բարեխղճությամբ և ունակություններով օժտված անձինք, ովքեր պետք է օժտված լինեն պատշաճ մասնագիտական պատրաստվածությամբ և որակավորմամբ,

- մեղադրողները պետք է ցանկացած ժամանակ պահպանեն իրենց մասնագիտության պատիվն ու արժանապատվությունը և հարգեն օրենքի գերակայությունը,

- մեղադրողի պաշտոնը պետք է հստակ տարանջատված լինի դատական գործառնությունից և մեղադրողները պետք է հարգեն դատավորների անկախությունն ու անկողմանակալությունը,

- օրենքին համապատասխան մեղադրողները պետք է կատարեն իրենց պարտականությունները արդարացի, հետևողական և օպերատիվ կերպով, հարգեն և պաշտպանեն մարդկային արժանապատվությունն ու մարդու իրավունքները՝ այդպիսով աջակցելով պատշաճ դատավարական կարգի և քրեական արդարադատության համակարգերի առանց խոչընդոտի ապահովմանը:

Մենք գտնում ենք, որ.

- իրավապահ մարմինների աշխատակիցները պետք է ցանկացած ժամանակ կատարեն իրենց վրա օրենքով դրված պարտքը՝ ծառայելով հասարակությանը և իրենց մասնագիտությունից պահանջվող բարձր պատասխանատվությամբ բոլոր անձանց պաշտպանելով անօրինական ակտերից,

- իրավապահ մարմինների աշխատակիցները իրենց պարտականությունների իրականացման ժամանակ պետք է հարգեն և պաշտպանեն մարդկային արժանապատվությունը և պահպանեն ու հսկեն բոլոր անձանց մարդու իրավունքները,

- իրավապահ մարմինների աշխատակիցները կարող են ուժ կիրառել միայն իրենց խնդիրների կատարման և բնակչության անվտանգության ապահովման համար անհրաժեշտությունից և նպատակահարմարությունից ելնելով,

- իրավապահ մարմինների աշխատակիցները, լինելով պետական ծառայողների և պաշտոնապետ գործող այլ անձանց առավել լայն խմբերի անդամներ, չպետք է կիրառեն, հրահրեն, խրախուսեն կամ հանդուրժեն խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի ձևերի վերաբերյալ ցանկացած ակտ,

- իրավապահ մարմինների ոչ մի աշխատակից չպետք է պատժվի այն բանի համար, որ նա չի կատարել խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի ձևերի վերաբերյալ ակտերի կատարման կամ թաքցման հրամանները,

- իրավապահ մարմինների աշխատակիցները պետք է հետաքրքրություն և ուշադրություն ցուցաբերեն կալանքի տակ գտնվող անձանց առողջության նկատմամբ և, մասնավորապես, պետք է անհետաձգելի միջոցներ ձեռնարկեն բժշկական օգնության ապահովման ուղղությամբ, երբ էլ որ այն պահանջվի:

Մենք գտնում ենք, որ.

- պետք է ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները այնպես, որպեսզի առանց որևէ խտրականության կամ իշխանությունների ու հասարակության կողմից անտեղի միջամտության հարգվի, պաշտպանվի և զարգացվի փաստաբանի մասնագիտության իրականացման ազատությունը,

- որպես փաստաբան հանդես գալու թույլտվություն տալուն կամ այդ մասնագիտությանը միանալուն վերաբերող որոշումները պետք է ընդունվեն անկախ մարմնի կողմից: Այդպիսի որոշումները, անկախ նրանից թե ընդունված են անկախ մարմնի կողմից, թե ոչ, պետք է ենթակա լինեն վերանայման արդարադատության անկախ և անկողմնակալ մարմնի կողմից,

- փաստաբանները, գործելիս իրենց մասնագիտական չափորոշիչներին համապատասխան, չպետք է ենթարկվեն որևէ սանկցիաների կամ դրանց կիրառման սպառնալիքի,

- փաստաբանները պետք է մուտք ունենան իրենց հաճախորդների մոտ, այդ թվում, մասնավորապես ազատագրված անձանց մոտ այնպես, որպեսզի կարողանան նրանց խորհրդատվություն մատուցել առանձին և իրենց հաճախորդներին ներկայացնեն սահմանված մասնագիտական չափորոշիչներին համապատասխան,

- պետք է ընդունվեն բոլոր անհրաժեշտ և խելամիտ միջոցները փաստաբանի և հաճախորդի հարաբերությունների գաղտնիության հարգման ապահովման համար: Այդ կանոնից բացառությունը թույլատրելի է միայն օրենքի գերակայության հետ համատեղելի դեպքերում,

- փաստաբաններին չպետք է մերժել այն դատարան մուտք գործելու մեջ, որում նրանք իրավասու են հայտնվելու և նրանք, իրենց մասնագիտական չափորոշիչներին համապատասխան, պետք է մուտք ունենան իրենց հաճախորդների իրավունքների պաշտպանությանը և շահերին առնչվող բոլոր համապատասխան վկայություններին և արձանագրություններին:

Մենք գտնում ենք, որ ազատագրված ձևով պատժի կատարման և դատապարտյալների հետ վերաբերմունքի ժամանակ, հարկավոր է հաշվի առնել հսկողության, անվտանգության և կարգուկանոնի պահանջները մարդկային արժանապատվությունը չնվաստացնող և դատապարտյալներին էական աշխատանքային զբաղվածության հնարավորություն ընձեռող պայմանների միաժամանակյա ապահովումը՝ դրանով իսկ նրանց պատրաստելով հասարակությունում վերաինտեգրմանը:

Մենք կոչ ենք անում բոլոր մասնակից-պետություններին ամբողջությամբ կատարել իրենց պարտականությունները և միջազգային-իրավական պարտականությունները քրեական արդարադատության իրենց համակարգերի արդարացի և արդյունավետ գործունեությունը ապահովելու համար:

